

названия и свойства по понятіямъ армянъ бѣ XVIII
вѣк. В St. Pétersbourg, 8° XXXIX. 92 S.

Աւարելի գաղղիներն թարգմանութիւնն աւ-
րիբք ի Պրսէէ՛ իրեն հաստատակա՞ծ գրքին մէջ,
այն է՝ Collection d'historiens arméniens, St. Pé-
tersbourg. 1874—1876, 8°, 2 հորմ:

ՓՐ. ՄԻՐԱԼԼԻՐ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ

ՃՈՒԹՈՑ

Գիշերն սլրացաւ: Այգն ոսկի մատամբ
Մոսկեգօծէ լնո եւ զօղաշու ամպ:

Նրկիր կը զարթնու, եւ երկինք վերէն
Պարզէ լրթմագոյն իւր պատկերն արդէն:

Ի՞նչ անմեղ ծիծաղ արդ կը ծիծաղին
Մարգեր, դաւարիք, լուրջ ափունք խաղին:

Ի՞նչ անոյշ շլնէ՛ք քաղցրասիւք սողիւն:
Սօսեաց Խոտախիտ կամարաց ներքեւ:

Ի՞նչ չի գգար սիրտ երբ նայի երկնասարդ,
Նւ զուարթագին ծծէ զօղ թնթն:

Յօղ մը մանրացօղ, որ նրստեր է հեզ,
Նըշուլ արծակէ արեգական պէս:

Ի՞նչ հեռտ գեղգեղանք ի թաւառտ պրակին,
Ալեկէտ 'տղ այեր թըռչին միղմագին.

Ժառաց տերեւներն դաւար խարշափեն,
Վըտակք կարկաճեն ի դարատափէն: —

Դու, որ ապարեպ լըրանց մերկ կատար
Յոսկի համակեա, Արարիչդ արդար,
Որ 'տփտաց, մարգաց, դաշտաց կու տաս
գեղ,

Զքեզ արարածք օրհնեն քո շըքեղ:

Այալն ապն այն, Բն երբ շնչեց հրաման,
Ժնանել Ողնչին ըզննութիւն համայն,
Խորք յանկարծ վը՛րին ստտոկապէս ցեւան,
Ոտեաւ վեր Արեւն, եւ աստեղք ելան,

Նոյնն ահա սուրայ յոսկեղէն յիւր կառս:
Բընութիւնն խայտայ . . թըռչունք տան
Բեզ փառս:

Իցի՛ւ, Տէր, մոգեալ շըքաղ իւր գեղէն
Մարդիկ Ամմահիդ փառս միշտ գեղգեղեն:

Յ. Յ.

ՄԲՈՒԴՍՏՈՒԹՅԱԿԱՆ

ՅՆՏԵՍԱԿԱՆ

ՍՈՎՈՐԳԱՆ ԴՓՈՒՑՈՒԹԵԱՆ ԵՄԻՆՔԱՆ ԳՈՐԽՈՐԸ

Սովորական կենաց մէջ մարդուն բազմաթիւ
գժբախտութիւններ կրնան հանդիպիլ, որոնց մէջ
մարդ շատ անգամ չի գիտեր ընկերել: Ասպիտի
գժբախտութեանց դարձանք բժիշկներէ պէտք է
խնդրել. բայց մինչեւ որ բժիշկը գայ եւ կամ բժիշկ
չգտուելու ըլլա՛յ պէտք է անմիջական դարձանք
ի գործ դնել, որոնցմէ կը կանուի շատ անգամ
արկածելոյն կեանքը:

Եթէ հարկ կ'ըլլայ օրն-շէտէ մը տեղափոխել,
պէտք է անմիջապէս յարմար խառիկ մշտադատանք,
որուն վրայ արկածեալը կը դրուի դուռնը քէշ մը
բարձր գրիբէ: Եթէ անպայաքած է, երեսը ցուրտ
շուր օրսկելու է եւ ստտկահատ գեղ մը քէթին
բանելու է, ինչպէս զօրաւոր քացախ, կողմնեան
շուր, (eau de Cologne) ունու շաքրի ոգի (esprit
de sel ammoniac) կամ բարբրեալ փետուր մը,
եւ դիւոյն ցուրտ շուր օրսկելու է: Եթէ գլուխն
վերաւորած կամ շատ տաք է:

Վէտիք պէտք է նախ բարբրալին մաքուր ջուր
լուալ եւ վերաբերանք մաքրել, այնուհետեւ մօր-
թիւն կամ մարմնոյն պատառեալ մասն իւր անը-
բերել եւ կապել որ նոյն տեղը մնայ: Պէտք է ստեղծ
թընձ պալ լաթէ վրան պատառեալով, զովաւոյնիչ
թմկելիք եւ թեթեւ մտնող առնչով բարբրման
եւ թարախի առջեւ տառնուլ: Թեթեւ վերքերն
անմիջապէս լուալն ետեւ պէտք է վերայ սպէզափ
վրան դնել եւ կապել, եւ նոյն մասն հանդարտ
պահել, որպէս զի մարմը դիւրաւ միանայ:

Եթէ մէկուն ախլը խորքած է կամ խաւ-
տած, պէտք է վերաւորն այնպիսի դիւր մէջ պատ-
կեցնել՝ որ ամէնէն նուազ ցաւ զգայ, եւ եթէ
զգեստի մէկմասն գիւրաւ չկարենայ հասնիլ, պէտք
է կորել մէկդի առնուլ: Այնուհետեւ խախտած
ոսկրն ամենայն զգուշութեամբ եւ կամայ ձգաւով
կամ ճնշելով իւր տեղը բերելու է եւ խախտած
մասին վրայ ըստ պարագայից նեղ փայտ մը, կամ
ծիւղ կամ հաստատուն խաւաքտոր եւ այլն կապել-
ու է, որպէս զի ոսկրն իւր տեղը կենայ, մինչեւ որ
սսկր կապով մը գայ: Ցաքութիւնն աւ ցաւ մեղմա-
ցնելու համար նոյն տեղն թընձ պալ լաթ եւ
եթէ կարելի է սառչող դնելու է: Արեւան զօրաւոր
հոտմը դադարեցնելու համար պէտք է լուցիկ (հաւ)
կամ կրկնեալ ծծուռ թուղթ, կամ քայտախառն
շուր մէջ թափ խաւ լաթ դնել, եւ ամուր կապել:
Եթէ արիւնը վերին մէջ թանձրացած է, պէտք չէ
հեռացնելու շունալ: Կտրած կամ խախտած մասն
եթէ թեւն է՝ պէտք է նաեւ ծախել գրիբ լա-
թով մը վզին կախել բռնել, Բայց այս միջոցներն
անօգուտ են, եթէ երբ մը քրտած է եւ արիւնն
ստտկութեամբ կը հստ. այս դէպքին մէջ պէտք
է ամուր կտաւով վերայ վերի կողմանէ երակները
պինդ կապել եւ ըստ կարելոյն պնդել՝ որ արիւն

շերթ ույ, եւ փութով բոխիչ հասցընելու է: Իսկ լեթէ Կիւրնի վերջի մը պատճառաւ բերնէ կամ քիճն արեւն գոյ, պէտք է գտալով մը ջրոյ մէջ երկու մեծ դգալ քայտա կամ աղ դնել եւ հինգ րոպէ տն- դամ մը մեծ դգալով նոյն ջրէն անցընել: Թեյնէ վէրէն դարձնելու համար ցուրտ ջրոյ պատասխանը շարունակելու է, մինչեւ որ բորբոքումը դադարի. եւ լեթէ թարթի կողմէ, պէտք է դառն լոյով լուալ որ թարթին շտառաշնայ: Թարթիկացնելով վերք մը լուալու համար պէտք է սպառնգը ջրոյ մէջ թափ- լակելն ետեւ՝ վերքին վրայ բռնել. եւ կամայ կամայ ճնշել, որով շուրջ թարթիք փառնու կը տանի, եւ մարմունքին ետեւ փրան ձեթի կամ քաղցունեոյ (glycerine) մէջ թափ տեսնալ լաթ մը կապելու է:

Այլոքի համար շատ կարեւոր է անմիջապէս վերջն օգոյ արգելքով թեյնէ պահպանել: Եթէ մար- թը կրակէ, հրաշէկ երկաթէ, շոգիէ կամ եռացեալ ծորիկէ պրելով կարգած կամ առանձն է, պէտք է անմիջապէս ձեթի կամ կարագի մէջ լաթի կտոր մը թափ լակել եւ վրան դնել, այնուհետեւ ստեղ ջրոյ տը ջրոյ պատասխանը ընել, մինչեւ որ ցուր մեղ- մանայ: Եթէ մարթը փնտառած է, պէտք է հաւիթի մը պիտակուցը 5 տէքարամ (գրեթէ 1/2, գաւաթ) ձեթի հետ խառնել եւ փորով մը վերքին վրայ բռնել. քանի անգամ որ ջրեղան, երկու երեք շաբ- թէն այս պատուարն ինքնին կ'իջնայ, նոր մարթին կազմուելու ժամանակ: Եթէ շատ այրած է, բոխիչ կոշիկն անհրաժեշտ է: Լուցափայտէ յառաջ եկած այրածն պէտք չէ ոչինչ համարել, վառն զի կրնայ շատ փնտաղոր բլլալ: Այսպիսի վերք մը պէտք է անմիջապէս աշխարհի աղի (սոս) լուծուածով լուալ եւ նոյն լուծուածի պատասխանը վրան դնել: Այս լուծուածը կը շնորհի մեծ դգալ մը աշխարհի աղը 1/2 լիտր տաք ջրոյ մէջ լուծելով: Այլոքի վրայ բրբու պատասխանը դուռնով լաթը պէտք է շորնա- լուն պէս թրել նոյն լուծուածով, մինչեւ որ ցուր անցնի: Այլոքի ցուր շատ կը մեղմացնէ «պերու- վիական պալլամ» ը բուսածն: Եթէ մարմնոյ դիւրա շոյափող մասերուն ինչպէս երկու մատուցներուն մէջ կողմն է այրածն, պէտք չէ թողուլ որ մար- մնոյ մէկ մասն շոյափէ, ապա թէ ոչ ոնոր հետ կը միանայ. անոր համար պէտք է իւզաթափախ լա- թով մ'իտրմէ անջատել: Եթէ այրածի փշտիկ- ներն չեն ցամքի, պէտք է քանի մ'օրէն ծակել, մէջ կարգել, եւ իւզաթափախ լաթով մը դար- ձեալ կապել: Եթէ կրէ այրած է մարմնին, կրն լապիկ մաքրելն ետեւ՝ պէտք է ձեթով լուալ, բայց ոչ ջրով. ընդհակառակն եթէ այրող թթու- ներ յառաջ եկած է այրածն, պէտք է վրան առատ ջրը վաղցընել: Եթէ աչքի մէկ կրի մտնելով այրէ, պէտք է կռնկի վրայ պառկեցընել եւ աչքը դառն եւ առատ կաթով լուալ:

Եթէ մէկն արեւէ արիւծն մը փռած երեսայ, պէտք է անմիջապէս մարթը շինել. եթէ կը կարմրի չէ մեռած եւ կրնայ կենդանանալ՝ Պալան է զինք օգբանելու եւ լափաւոր տաք տեղ մը կռնկի վրայ պառկեցընել. գլխի մարմնէն քիչ մը ցած բլլալու է՝ որպէս զի ըզնղն մէջ արեւն երթնայ: Այնուհե- տեւ խղճանակով պէտք է ամբողջ մարմնը շինել, քիչ մ'եռոր լաթ մը տաք քայտի կամ գինւոյ

եւ կամ օգոյ մէջ թափ լակելով ամբողջ մարմնը շինելու է, եւ նոյնիւ է որ շրջառու թիւնն սկսի դրոճել: Աւ. այս պէտք է անդգալացելոյն քով ծուրք դրած՝ երկու մեղքերն անոր փորին վրայ դնել եւ կամայ կամայ զօրաւոր եւ հաւասար ճնշել, որով թողեքն կանոնաւորապէս շնչել կը սկսին, միտ դնելու է որ բերանը բաց բլլայ որպէս զի օդն անաւ- ր զել գործէ: Այս գործողութեանց միջոյն կրնայ նաեւ ստեղ ստեղ երեւր պաղ շուր արտախել, ստատկահոտ բան մը քիթին տուչել բռնելու է. քիչ մը զօրաւոր գինի կամ ուռմ բերանը դուռնել. նաեւ մանանիկսդի, կամ եփեալ մանանիկն կրնայ դուռնի արտին վրայ, զաւորդ մը ետքը վերին արունից վրայ եւ հետզհետէ դեպի ի վար իջնալ մինչեւ սաքն:

Եթէ մէկն իտալական վրայ բլլայ փնտաղոր օդէ մը, ինչպէս մատանի մէջ ուր նոր գինի բլլայ, ածխահանքներու փնտաղոր կազերն եւ այլն, պէտք է շնայալ որ ներս մտնող օդ բերուն կամ խղճուողն մտնող օդ հանուի, եւ եթէ անդգալա- ցած՝ է վերոյիշեալ գործունէրը գործադրելու է: Հատ անգամ այսպիսիք նոյն գործունէրն առնել քանի մը ժամ ետքը հաղիւ զգալով եւսն ու գան: Ջրոյ մէջ խղճուող մը պէտք է նոյն եղանակու դար- մանել, միայն պատկէլու գիւղը պէտք է բլլալ մէկ կողմն վրայ կաղնակի, որպէս զի շուրք կարեղայ բեր- նէն վառել. բայց երբեք պէտք չէ գլխի վրայ բռնել կամ կախել, որ շատ փնտաղոր կրնայ բլլալ:

Մտառածու մը կամ ցուրտ ջրոյ մէջ ան- զգայացեալ մը պէտք չէ անմիջապէս տաք սենեակ բերել. այլ ի սկզբան պէտք է ձեւելով կամ պաղ ջրով մարմնը շինել, մինչեւ որ բնական տաքու- թիւնն առնուի:

Բայց անդգալացելոյն պէտք է ի սկզբան միայն ջրափառն գինի տալ դգալ դգալ: Մտանքն օգնով կամ ուռմով շինել եւ փորին վրայ թաց լաթի պատասխանը դնել շատ օգտակար է: Այնուհետեւ քիչ քիչ սնունդ տալու է, կաթ, ապուր եւ այլն:

Հաւանաբ մը պէտք է մերկացընել եւ հող փորելով մարմնը հողով թեթեւ մը Ժամակ, բաց ի երեսն, զոր պէտք է տաք գինւով կամ օդով կամ քայտիկով շինել, եւ անուշադր (sel ammoniac) եւ կամ ուրիշ նոյնպիսի ստատկահոտ բան մը քիթ ին բռնել, եւ բերին մէջ օդ փչել:

Վերոնոր գանուղին շուան անմիջապէս կտրելու է զինք բռնելով, եւ վերոյիշեալ եղանակ- ներով զգալով եւսն բերելու աշխատելու է. ասոր շատ օգտակար է զինոյն վրայ պաղ ջրոյ պատասխանը դնել, իսկ մեղքին վրայ տաք ջրոյ:

Թառամաբոսն, եթէ բերին թոյն առած է, ինչպէս թունաւոր անկի, ժանդապ համար հացի մէջ, ապականեալ պսիկի կամ երչիկ, թու- նասոր տառիկ եւ այլն ուռնելով եւ կամ կերակոյ մանանիկէ, կը սկսի փոխել, կրնոյ վրայ ճնշալ կը զգայ, որկոր կը ձմի, փորը կը ցաւի, անդամ:

¹ Այսպիսի կամ պղծիկ մանանիկն եթէ լաւ ան- զուած չեն կրնան պղծիկ դրսիս թոյն առնել, ինչպէս նաեւ հոգեւ ամաններու ապիկին կրնայ թունաւորել, որոնց աղքեցութիւնը շատ անգամ շատ ուշ կը զգարուի: Անոր համար մտալով անօրինակ անգամ անգամ է միայն իսկ հոգեւ ամանները գործածելն յառաջ քայտափառն ջրոյ մէջ եփելու է:

ները կը ցնդին, կը հեծենէ, կը դուրս, պաշ քրտախնէր կը թափէ եւ այլն: Ամէն բանէ յառաջ պետք է նայիլ որ փոխէ, որ կ'ըլլայ մեթ կամ տար ջուր կամ օծանախառն ջուր խմելով եւ կամ փետրով սրկար խառնելով: Անիկ ետեւ պետք է շատ կաթ կամ հաւկթի սպիտակուցով խառն տար շարքաւ: Ջուր կամ մեղրաջուր խմելուն, քիչ մ'եղբոր զօրաւոր թէ է, կամ սեւ խահուէ տուլ եւ լուծուով յառաջ բերելու միջոցներ գործողութիւն: Կայն միջոցին պետք է թուանաւորեալն միշտ քաշելընէ թէ եւ: Խնայիլ բնդդէմ ինչոյ, որպէս զի քուէն վրայ չգայ, եթէ վրան թուլութիւն գայ, զինի տալու է, եթէ այլալայն է եւ ջերմութիւն կրեած է, պետք է ցուրտ ջրոյ պատասանդ դնել դուրսիդ, իսկ եթէ անգգայնացած է, սրունից կախուղ մատուցուն վրայ մանտիխի ոգի կամ Բփեւա մանտիխ դնել, եւ եթէ թոյնն դուր ելած է արդէն, զերիով (seringue, ֆլեպպէթ) քրտայն կամ սեւ խահուէ ներմուծելու է:

Անիկ թուանաւորութիւնն տարբ Ժամ եղբոր կը ստի, որուն տակն առնու համար պետք է անմիջապէս լուծիչ դեղ մ'առնուլ, լաւագոյն է աղնուայ (ricin) իւղ, եւ կամ գրեթով լուծել տալ, որմէ ետեւ քաղցր խմելու է, իսկ եթէ շնչառութեամբ թուանաւոր մտադ մը ստամոքս երթայ, ինչպէս շնոտ արուեստաւորներու կը հանդիպի, պետք է վերայիշեալ միջոցներով թոյնն հետացընելու աշխատիլ: Եթէ փոսփարէ թուանաւորած է մէկն, որ յայտնի կ'ըլլայ մեթ է փոխադր սխտորի հոտ մ'ուսին եւ միջոյ մէջ լուսաւոր կ'երեւայ, իւղային դեղ երբեք պետք չէ տալ, հապա միայն աղիւր տեսակներէ շինուած գաղջ եւ մածանող բմպիլներ, ինչպէս նոսեւ կըրայ հաւկթի սպիտակուցով խառն տար ջուր, եւ քիչ մ'եղբոր պայած մացնեղիայի ջրոյ մէջ լուծուածը: Եթէ զատիկէ (arsenic) թուանաւորած է մէկն եւ բժիշկ չգտնուի, պետք է հին երկաթի մը վրայէն արդիտը քերել եւ ջրոյ մէջ խառնելով խմընել:

Իսկ եթէ թոյնն բերեւն չէ մտած, այլ թուանաւոր կամ կատղած անտուրն մը խառնած կամ խոյթած է զմէկն, պետք է նոյն տեղոյ արեւնը հանել իերգով մը, ինչպէս Ծծիլով: (Վասն զի թրով կ'լլուած կենդանային թոյնն չի վնասեր,) այնուհետեւ զօրաւոր աղաջրով օծանախառն կամ քաղցրախառն ջրով, եւ ի հարկին՝ մեղով լուալ: Արեան հոսումն երբեք պետք չէ արգելուլ:

ԳՐԱՅԻԳԱՆԱԿԱՆ

ԳՅԱՅՈՒԹԱՆՈՒԹ ԳՅՈՒԼ ԲԱՄԲԱՆԵՆԻՍԻ ԿԵՐՊ

Հատ անգամ լուծած տրտունը մըն է պարտիպաններէն՝ որ պողատու ծառերն թանձր կ'աճին եւ տերեւալից կ'ըլլան, բայց շատ քիչ կամ ոչինչ պտուղ կու տան: Ասիկայ ծառերն լաւ հոգալէն եւ երկրին յոռութենէն յառաջ կու գայ, անոր համար պետք է այնպիսի հնարքներ ի գործ դնել՝ որ տերեւոց աճման չարի

գրուի եւ տերեւի աչքն ծաղկանց աչքի փոխուի: Հոս յառաջ կը բերենք սոյն հնարքներն:

1. Ծառերու գլխաւոր ճիւղերու ծայրերն կամ՝ ամենեւին պէտք է կտրատել, եւ կամ՝ շատ քիչ կտրատելու է:

Ասով մեծ աղբիւնք յառաջ կու գայ: Վասն զի հիւժըր կը ստիպուի շատ աչքերու վրայ ազդել, որով աչքերու հիւժին հոսումը ակաւանջւով՝ աւելն ծաղկի աչքեր կը կաղմուին, որոնք երկրորդ տարին կը ծաղկին:

2. Գլխաւոր ճիւղին կողմնական ոստերը պէտք է քանի մը սանդիմեղր աճեւէն ետեւ՝ կտրատել:

Ասով ծառին հիւժին մէկ մասն անգործունեայ կը մնայ, որով հիւժին կը ստիպուի նոր աչք կաղմել: Եւ որովհետեւ այս երկրորդ անգամուն հիւժին հոսումը կը տկարանայ՝ ծաղկի աչքեր կը կաղմուին: Բայց զգուշութիւն պետք է ընել կտրատելու ատեն, եւ աւելի թանձր աճող ծառերու գործածելու է սոյն կերպն:

3. Գլխաւոր ճիւղերն հորիզոնական զրից բերելու է, եւ աւելի վար ծռելով՝ կապելու է: Ճիւղերն վար ծռելով՝ հիւժի հոսումը կը նուազի, որով կարճ է նուրբ աչքեր յառաջ կու գան, որոնք ծաղկի աչքեր կը կաղման:

4. Մարտի կամ Ապրիլի մէջ գետնէն քանի մը սանդիմեղր բարձր՝ գանալով բնին բոլորաթիւը շրջանակ մը գծելու է:

Ասով ծառին աճումն կ'ընդհատի եւ կարող չ'ըլլար զօրաւոր ճիւղեր արձակել, որով կը ստիպուի ծաղկի աչքեր կաղմել: Ասոր մէջ շարի մը պահելու է: Գծուածին ձեղքին խորութիւնն բնին թանձրութենէն կախում ունի, եւ պիտի նայուի որ ծառը կարենայ մինչեւ աշուն իւր վերջը գոցել: Այս հաստաւը կրնայ նաեւ ծառին ամէն մէկ ճիւղին վրայ ալ ըլլալ, բայց ոչ բնին վրայ ալ՝ միեւնոյն ժամանակ:

5. Գարնան՝ ծառին գլխաւոր արմատները հողէն դուրս հանելու է, եւ դանդից կամ ամբողջ եւ կամ երկայնութենէն մաս մը կտրելու է եւ դարձեալ հողով նսծկելու է:

Այս անգործութիւնն գործարարելու է՝ երբ ծառն աճելու պնջայի մեծ ըլլայ, որ վերայիշեալ միջոցներէն եւ ոչ մէկն օգտէ: Ապա թէ ոչ՝ կրնայ ծառն ասով ծանր հիւանդանալ եւ կամ բոլորովին չորնալ:

6. Աննա կամ գարնան ծառին արմատն ամենայն զգուշութեամբ հողէն հանելու է եւ դարձեալ անկելու է:

Այս կերպն մեծ արդիւնք յառաջ կը